

KAI KURIŲ GILLES'IO DELEUZE'Ų SĄVOKŲ TEORINĖS IŠTAKOS

Laura Junutytė

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 17
El. paštas: junutyte@yahoo.com

Straipsnyje analizuojama dviejų Deleuze'ų tapimo ontologiją paveikusių klasikinių filosofų – Benedikto Spinozos ir Gottfriedo Leibnizo koncepcijos, ieškant jų įtakos pagrindinėms Deleuze'ų sąvokoms. Tyrimo atspirties tašku pasirinkti Deleuze'ų veikalai, skirti analizuoti minėtiems autoriams, kuriais remdamasis Deleuze'as kūrė savo autorinę filosofiją. Straipsnyje remiamasi teze, jog Deleuze'ų filosofija nesuvokiama be nuorodų į klasikinę filosofiją. Jo sąvokos – senųjų sąvokų keitimo ir atnaujinimo rezultatas. Straipsnio pradžioje nagrinėjama Deleuze'ų santykio su klasikineis autoriais problema: kokios priežastys ir motyvai skatino Deleuze'ą domėtis filosofijos istorija pasirenkant mąstytojus, išvengiančius filosofijos tradicijas? Kokia prieiga prie klasikinių tekstų jam būdinga?

Pagrindiniai žodžiai: imanencija, išraiška, būties vienbalsiškumas, klostė, įvykis.

Įvadas

Prancūzų filosofo Gillesio Deleuze'ų filosofija sulaukia pačių įvairiausių ir dažnai labai išsiskiriančių vertinimų bei interpretacijų. Nagrinėjama begalė jo sąvokų, nurodančių vis skirtingą jo filosofijos kontekstą. Šią įvairovę lemia ne tik skirtingi kūrybos laikotarpiai, bet ir kiekvienos knygos nepanašumas į kitą. Be akademinės filosofijos, Deleuze'as dažnai nukrypsta į daugelį tarpdisciplininių tyrinėjimų. Kiekvienoje knygoje Deleuze'as keičia prieš tai buvusias sąvokas, pasikviečia naujus dialogo partnerius, keičia filosofavimo stilių, todėl be galo keblu apčiuopti Deleuze'ų filosofijos vidinį nuoseklumą. Kyla klausimas, ar tai iš viso įmanoma? Tačiau, nepaisant paviršinio nenuoseklumo, yra rėmai, padedantys susisteminti sunkiai sisteminamą

Deleuze'ų filosofiją. Tie rėmai – filosofijos istorija, be kurios Deleuze'ų filosofija būtų nesuprantama. Sunku įsigilinti į Deleuze'ų neskaičius pirmųjų klasikiniams autoriams skirtų jo darbų, kuriuose glūdi jo filosofijos užuomazgos. Kiekvienos vėlesnės sąvokos, papildytos ar transformuotos mokslinių, biologinių, literatūrinių aspektų, šaknys glūdi Deleuze'ų tyrinėtų autorių – Benedikto Spinozos, Gottfriedo Leibnizo, Davido Hume'ų, Immanuelio Kanto, Friedricho Nietzsche'ų ir Henri Bergsono – filosofijoje. Pasigilinus į kiekvieną atskirai, paaiškėja Deleuze'ų vartotų sąvokų kilmė ir prasmė, sąvokų santykis su kitomis, nes „jo paties sąvokos – įvairiausių senų sąvokų transformacijos“ (Sverdiolas 2006: 222).

Lietuvoje Deleuze'ų koncepcijų ištakos nagrinėtos dar labai mažai. Daugiausiai dė-

mesio skiriama neklasikiniais autoriams, t. y. Deleuze'o sąsajoms su Nietzsche's ir Bergsono filosofija (A. Andrijauskas, J. Baranova, A. Mickevičius). Sąsajos su klasikiniiais autoriais tyrinėtoms menkai, išskyrus Kanto deliozišką interpretaciją (J. Baranova¹, N. Putinaitė). Deleuze'o prieigos prie klasikinių tekstų problema domėjosi Arūnas Sverdiolas.

Konkretus tyrinėtus autorius paveikė skirtingą Deleuze'o filosofijos aspektą. Koku būdu Deleuze'as pasitelkia Spinozą ir Leibnizą savo ontologijai kurti? Šio straipsnio tikslas būtų aptarti minėtus autorius iš Deleuze'o filosofijos ir problematikos perspektyvos, atskleisti, kurios sąvokos ir koncepcijos tampa Deleuze'o filosofijos dalimi. Tačiau visų pirma – kodėl Deleuze'as pradeda nuo klasikinės filosofijos, kodėl pasirenka tam tikrus filosofus ir kokiais metodais su jais dirba?

Deleuze'o santykis su filosofijos istorija: motyvacija ir metodas

Turint omenyje visą Deleuze'o kūrybą – ankstyvąjį ir vėlyvąjį laikotarpį, akademinę ir eksperimentinę, savarankišką ir kurtą bendradarbiaujant su Felixu Guattari, negalima apeiti, kad Deleuze'o filosofija turi glaudų ryšį su klasikine filosofija ir yra susiformavusi jos pagrindu. Tačiau Deleuze'o santykis su tradicine filosofija nėra tiesmukai akademinis. Viena vertus,

Deleuze'as intensyviai užsiėmė filosofijos studijomis nuo 20 metų amžiaus ir beveik keturis dešimtmečius dėstė filosofijos istoriją (daugiausia VII Paryžiaus universitete). Deleuze'o akademinė karjera sutampa su pirmosiomis monografijomis, parašytomis apie modernio filosofus (Spinozą, Hume'ą, Kantą, Leibnizą) ir neklasikinius (Nietzsche'ę ir Bergsoną) filosofus, kurie nuolatos buvo dialogo partneriai vėlesnėse Deleuze'o knygoje. Deleuze'o minties teritorijoje yra gerokai daugiau veikėjų: dailininkai, rašytojai, poetai, režisieriai ar net muzikai, visi tie, kurie jam pasirodė pakankamai gyvi, kad atnaujintų mūsų mąstymą.

Deleuze'ą visų pirma domino autoriai, kurie priklausė Vakarų filosofijos tradicijai, tačiau vienu ar kitu aspektu nutolo nuo jos pagrindinių principų. Šių autorių pasirinkimas ir suaktualinimas nustatant jų tarpusavio sąsajas kilo iš siekio perkeisti ar išardyti filosofijoje vyravusį galios režimą. Deleuze'o įsitikinimu, filosofija visuomet atliko represorės vaidmenį: „kaip gali mąstyti neskaitęs Platono, Descartes'o, Kanto ir Heideggerio, tokių štai ir tiek knygų apie juos? Tai grėsminga įbauginimo mokykla, gaminanti mąstymo specialistus, kurie mokomi neapkęsti tų, kurie išvengia šios prisitaikymo sistemos. Mąstymo vaizdinys, vadinamas filosofija, susiformavo istoriškai ir jis sėkmingai sulaiko žmones nuo mąstymo“ (ibid.). O sulaiko todėl, kad taip suprantama filosofija įtvirtina poreikį mąstyti pagal universalijas, laikantis metodo, klausimų ir atsakymų, sprendimo ir atpažinimo schemų, o tai lemia negalėjimą išsiversti be „teisingų idėjų“. Tai nėra tik praeities reliktas, nes šiandien represorių vaidmenį

¹ J. Baranova knygoje *Nietzsche ir postmodernizmas* (2007) pasitelkdama Deleuze'ą nagrinėjo Kanto poveikį postmoderniam mąstymui. Aptarusi keletą Deleuze'o interpretuoto Kanto filosofijos aspektų ir svarstydama Kanto, kaip naujos filosofijos kūrėjo, vietą Baranova padarė išvadą, kad savo interpretacija Deleuze'as priartinęs Kantą prie savo imanentinio empirizmo prielaidų (p. 165).

atlieka psichoanalizė (Freudas, Lacanas) ir marksizmas, susijungiantys su Ferdinando de Saussure'o lingvistika. Pasak Deleuze'o, tai „naujasis galios aparatas, trigalvis Tironas, didžioji dominuojanti kalba“ (Deleuze 2006:11). Taigi pasirinkdamas minėtus autorius Deleuze'as norėjo parodyti, kad šalia nuolat egzistavusios filosofijos istorijos sistemos esama ir „marginaliosios“ filosofijos istorijos. Deleuze'as išskiria pagrindinius mąstytojus, kurie nuolat palaikė tradiciją: Platoną, Aristotelį, Descartes'ą, Kantą ir Hegelį. „Marginaliajai filosofijai“ priklausė mąstytojai, sugebėję išvengti totalizuojančio esmės ir tapatybės paremto mąstymo: Lukrecijus, Spinoza, Leibnizas, Hume'as, Nietzsche ir Bergsonas. „Veikdamas metafizinio mąstymo šerdyje, Deleuze'as aptinka antimetafizinio mąstymo gijas“ (Sverdiolas 2006: 223).

Antra vertus, Deleuze'as pats save priskyrė šiai filosofijos istorijos daliai, vengdamas būti vadinamas postmodernistu. Minėti autoriai padėjo Deleuze'ui išryškinti ir iškristalizuoti jame glūdinčią savarakiškos filosofijos nuojautą, nes tik vėliau, atsitraukęs nuo šių studijų, suformavo savo pagrindinius filosofinius principus knygoje *Skirtis ir kartotė* (1968) bei *Prasmės logika* (1969). Ši pasirinkimą lėmė ir reakcija į tuo metu vyravusias tendencijas. Kai Deleuze'as susidūrė su filosofija, tuometinėje Prancūzijos akademineje visuomenėje vyravo didelis susidomėjimas vokiečių, visų pirma Georgo W. Hegelio, filosofija, o antra, fenomenologine ir egzistencialistine problematika: Edmundo Husserlio, Jeano-Paulio Sartre'o, Martino Heideggerio filosofija. Nors pirmieji Deleuze'o filosofiniai darbai buvo recenzijos apie tyrimus, skirtus egzis-

tencinei ir psichologinei problematikai², ir jam teko gilintis į Heideggerio, Sartre'o ir Kierkegaardo filosofiją, tai jo netenkino. Būtent todėl atrasti autoriai, kurie tuo metu buvo visiškai užmiršti ir nepopuliarūs, buvo parankūs ne tik plėtoti savąsias išvalgas, bet ir užsiimti mažai tyrinėtai sritimi, kurioje galimybės pasireikšti ir pasakyti ką nors originalaus ir naujo buvo didesnės nei tyrinėjant tuo metu populiarias filosofines sistemas. Studijuodamas racionalistinės epochos filosofus, Deleuze'as dirbo pagal tuo metu Prancūzijoje veikusios „specifinės“ filosofijos istorijos mokyklos principus (Due 2007: 10). Vadovaudamasis jais filosofijos istorikas siekia kiek įmanoma tiksliau rekonstruoti tyrinėjamą praeities filosofinę sistemą, sustiprindamas vidinį jos nuoseklumą. Filosofijos istoriko užduotis tuomet būtų aiškinti, ne kaip filosofas plėtojo sąvokas ar problemas, o konkretaus mąstytojo filosofiją taip, kad ji taptų racionaliai pagrįsta. Ji rekonstruojama tiek, kad kuo tiksliau atitiktų savo pačios prielaidas (Due 2007: 11). Praktikuodamas šį „rekonstruojančios interpretacijos“ metodą, Deleuze'as tam tikru būdu jį patobulino ir pagilino: „jis taip iki kraštutinio laipsnio kondensavo savo paties argumentus ir dėstymo būdą, kad sugebėjo apeiti klausimą, kur atsiranda, ką aprėpia jo paties filosofija, ir interpretacija tampa rekonstrukcija“ (ibid.). Būtent todėl šiuose darbuose išplėtotos sąvokos galėjo organiškai persiliesti į jo paties filosofijos turinį ir tapti jo filosofijos dalimi.

² Trys apžvalgos apie Regis Jolivet darbą *Le probleme de la mort dux* M. Heidegger et J.-P. Sartre, K. E. Lögstrupo – *Kierkegaard und Heideggers Existentzanalyse und ihr Verhältnis zur Verkundigung* ir Helmuto Kuhno *Encounter with Nothingness* buvo publikuotos prancūzų leidinyje *Revue philosophique de la France et la l'étranger* (1953).

Kiekvienoje knygoje Deleuze'as pats nusistatė šio metodo taikymo ribas. Deleuze'as derino išsamų interpretavimą ir nuoseklių tekstų skaitymą su labai drąsiais eksperimentais. „Deleuze'as tiesiogine prasme naudojo filosofijos istoriją kaip žaliavą; jam tai buvo žaliava ir jis ją naudojo savo tikslams“ (Sverdiolas 2006: 222). Daug vėliau jis pabrėžė, kad šiuolaikinis filosofas ne interpretuoja, o eksperimentuoja (Deleuze 2006: 49–51). Eksperimentas tapo kūrybos sąlyga. Vienoje iš paskutinių savo knygų *Kas yra filosofija?* (*Qu'est-ce que la philosophie*, 1991) Deleuze'as filosofiją apibrėžė kaip sąvokų kūrybą – filosofija neegzistuoja be nuolatinio jos praktikavimo vyksmo. „Tie, kurie kritikuoja nekurdami ir gina pasenusias sąvokas nesugebėdami suteikti joms naujos jėgos, kad jos vėl taptų gyvybingos, yra tikra filosofijos bėda“ (Deleuze 2005: 33). Eksperimentavimas išreiškia gana drastišką santykį su filosofijos istorija, tačiau net jei atsisakoma klasikinės ar veikiau chrestomatinės filosofų interpretacijos, tai dar nereiškia, kad šitoks santykis iškreipia filosofijos istoriją ar neturi jokios reikšmės. Sverdiolo teigimu, „labai svarbu skaityti svarbiuosius filosofijos tekstus „kartu su“ Deleuze'u – jis padeda aptikti juose neregėtas, tačiau svarbias mąstymo plotmes“ (Sverdiolas 2006: 223). Deleuze'as sugeba ne tiek rasti naują autorių vietą filosofijos istorijoje, kiek aktualizuoti tą vietą idėjų istorijoje.

Ne mažiau svarbus ir kitas Deleuze'o mąstymo-skaitymo bruožas – tapsmas (*devenir*). Vėliau, dažnai vartodamas šią sąvoką nomadologijos kontekste, Deleuze'as siekė pabrėžti išėjimą už tapatybės ir jos nu-

statytų ribų. Tačiau jo tyrinėjimuose ne tik klasikiniai filosofai išėjo iš nustatytų tradicinių rėmų, bet ir pats Deleuze'as tapo kitu. Tapsmą kitu Deleuze'as dažnai įvardydavo kaip buvimą pagrobtam-pavogtam kito (žr. Deleuze 2006 : 13). Dirbant su tekstais, tai panašu į pernelyg didelį susitapatinimą su nagrinėjamu autoriumi. Tačiau Deleuze'o teigimu, tapsme nei vienas, nei kitas neišlaiko savo tapatybės – tik taip randasi kažkas naujo. Kokias perspektyvas atveria Deleuze'as–Spinoza, Deleuze'as–Leibnizas, Deleuze'as–Hume'as, Deleuze'as–Nietzsche ir kt. Deleuze'ai?

Spinoza: išreiškianti būtis ir imanencijos plotmė

Tik Spinozą ir Nietzsche'ę Deleuze'as pripažino tiesioginiais savo pirmtakais. Abiem skyrė po dvi knygas: Spinozai – daktaro disertacijos pagrindu išleista *Ekspresionizmas filosofijoje: Spinoza* (*Spinoza et le probleme de l'expression*, 1968) ir *Spinoza: praktinė filosofija* (*Spinoza: Philosophie pratique*, 1970 m); Nietzsche'i – *Nietzsche ir filosofija* (*Nietzsche et la philosophie*, 1962) ir *Nietzsche* (*Nietzsche*, 1965). Turint omeny tai, kad Deleuze'o knygos apie Nietzsche'ę yra chronologiškai ankstesnės, Kennethas Surinas pagrįstai teigia, kad Deleuze'o Spinoza yra Spinoza, perskaitytas žvelgiant Nietzsche's akimis (Surin, 2005: 261). Ypač tai ryšku etinėje problematikoje³. Spinozą Deleuze'as vadino „filosofų princu“, „filosofų Kristumi“ ir „kiti filosofai tai priartėja,

³ Knygoje *Spinoza: praktinė filosofija* Deleuze'as pastebi, kad Spinoza anksčiau už Nietzsche'ę atsisakė moralinės gėrio ir blogio perskyros, nes gėriu vadino visa tai, kas didina mūsų galią, vitališkumą, o blogiu – kas atskiria mus nuo mūsų galios, t. y. liūdnas aistras (žr. 22–26).

tai nutolsta nuo jo paslapties“ (Deleuze 2005: 59). Gali stebinti Spinozos titulavimas „filosofų Kristumi“, tačiau, pasak Deleuze'o, būtent Spinoza skelbė „gerąją naujieną“, t. y. pirmasis iš visų filosofų nuosekliai išplėtojo imanencijos principą.

Filosofijos istorijoje Spinoza priklauso racionalistams, kaip ir jo amžininkai – Rene Descartes'as, Gottfriedas Leibnizas, Nicola Malbranshe'as. Priklausomumas apibrėžiamas pagal *ratio* pirmumo principą ir dedukcijos metodo taikymą. Tačiau sekant Deleuze'u paaiškėja, kad Spinoza daug ryškiau iškrinta iš tradicijos, nei įprastai manoma. Deleuze'as nagrinėja Spinozą su nuolatine atožvalga į Descartes'o filosofiją, kurios tuometinė sėkmė užgožė Spinozos filosofijos reikšmingumą. Tai, kuo ji žavi Spinozos sprendimas, tuo visai netraukia karteziškoji filosofija. Pagrindinis Deleuze'o priekaištas Descartes'ui tas, kad su jo filosofija dingsta gamta (*natura*). Deleuze'as savajai mąstymo linijai visada priešina kitą mąstymo liniją: Platonas (kontempliacija), Descartes'as (refleksija) ir Husserlis (komunikacija) (žr. Deleuze 2005: 87). Kuo toliau, tuo mažiau racionalistinė filosofija mažėjęs gamtą. Jos vietą užėmė technomokslas, reflektuojantis subjektas, reikšmes steigiantis sąmonė. Taigi filosofija vis labiau linko į subjektyvizmą. Pagal šį pasirinktą kritikos momentą, nukreiptą į subjekto sąvoką, visą tolesnę Deleuze'o filosofiją galima pavadinti subjekto kritikos filosofija (Due 2007: 1). Priešingai nei Descartes'o, Spinozos filosofijos centrinę vietą užima „dieviškoji gamta“ (*divine natura*), vienut vienintelė substancija arba tai, ką jis dar vadina Dievu (Spinoza 2001, I d. 8–11 teoremos). Ši substancija

išreiškia save atributais, iš kurių žmogaus protui yra prieinami tik du: mąstantysis ir tįsysis. Atributai savo ruožtu substancijos esmę išreiškia begale modusų. Tad esama dviejų gamtų: kuriančiosios gamtos (*natura naturans*), apimančios substanciją ir jos esmę išreiškiančius atributus, ir sukurtosios gamtos (*natura naturata*) – kas yra santykis tarp atributų ir modusų (Deleuze 1992: 100). Siekdamas nusakyti vienos substancijos pasireiškimą, Deleuze'as pasitelkia ekspresijos, arba išraiškos, sąvoką. Kaip matysime vėliau, ši sąvoka išreiškia būties procesualumą.

Išraiškos sąvoka turi ilgą istoriją: Platono filosofijoje tai dalyvavimas (*participation*), neoplatonizme dalyvavimas įgyja emanacijos struktūrą, o viduramžiais šis procesas sutampa su Dievo kūrimo aktu. „Emanacija nurodo į ekspresiją kaip į aiškinimą (eksplikaciją), o kūrimas veda į išraiškos sampratą, tapatinamą su panašumu“ (Deleuze 1992: 180). Tačiau nei emanacija, nei kūrimas neturi tos išraiškos prasmės, kurią įgyja Spinozos filosofijoje. Nors visos šios prasmės turi vieną bendrą tašką: substancija produkuoja išlikdama savyje (Deleuze 1992: 171), tačiau tik Spinozos filosofijoje išraiška tampa *vienbalsė*. Būties vienbalsiškumo sąvoką Deleuze'as vartojo visoje tolesnėje savo ontologijoje, teigdamas, kad būtis kalba viena kalba (*Skirtis ir kartotė, Prasmės logika*). Būties vienbalsiškumo sąvoka nurodo, kad visur reiškiasi tik viena substancija, o tarp jos ir jos išraiškų – atributų ir modusų – nėra jokio kokybinio trūkio ar netolydumo. Tai reiškia ir tai, kad būtis paremta lygybės principu. Be jokios abejonės, išraiškos sąvoka susijusi su priežastingumo sąvoka: kokiū būdu reiškiasi šioji dieviška priežastis?

Emanacinės sistemos paremtos aiškinimu arba emanaciniu priežastingumu, o platoniškosios ir krikščioniškosios – imitacija ir panašumu, arba egzempliniu priežastingumu (žr. Deleuze, 1992: 185–188). Tačiau šiais atvejais tarp išreiškiančio principo ir to, kas išreikšta, randasi nemažas tarpas. Žvelgiant iš Deleuze'o interpretuoto Spinozos perspektyvos, nėra taip, kad Absoliuto emanacijos būtų mažiau tobulos ar atskirtos nuo jo, ir nėra taip, kad Dievas egzistavo amžinybėje, kol nesukūrė pasaulio, kuris yra jo kopija ar netobulas atvaizdas. Sekant vienbalsiškumo principu, viskas egzistuoja tame pačiame lygmenyje, nors ir skirtingais pavidalais. Viskas yra tos pačios dieviškos esmės, būtyje nėra jokių sluoksnių, lygmenų, jokios hierarchijos, todėl Spinoza, pasak Deleuze'o, atskirdamas esmę ir egzistenciją, priežastį ir padarinį taria, kad Dievas yra labai artima priežastis (Deleuze 1992: 184).

Ši vienbalsė išraiška tolygiai sutampa su imanencijos principu. Nuosekliai pritaikytas imanencijos principas pašalina bet kokią transcendenciją. Kai tarp to, kas išreiškia, ir to, kas išreikšta, nėra jokio pertrūkio tobulumo prasme, tik tada galima kalbėti apie imanenciją. Žvelgiant iš monistinės Spinozos perspektyvos, pasaulis yra substancijos išraiška, o ne mažiau tobula jos kopija. Imanencija Deleuze'ui yra ta būties struktūra, kuri apima ir begalinius dalykus (dieviškąją substanciją), ir baigtinius dalykus (tai, kas produkuota substancijos). Taip pat Deleuze'as siekia parodyti, kad Spinozos tobulai sukonstruota imanencijos plotmė ne tik leidžia išspręsti dekartiškąją kūno ir sielos sąveikos problemą, bet ir įgalina kitokią pažinimo struktūrą (žr. Deleuze,

1992: 155–159). Kai Descartes'as akcentavo aiškias ir ryškias idėjas (žr. Dekartas 1978: 112), Spinozai buvo svarbu idėjų adekvatumas (Spinoza 2001, III d. 1–3 teoremos). Pabrėždamas šį skirtumą, Deleuze'as supriešina Spinozą su Descartes'u metodo lygmenyje. Descartes'as labiausiai telkiasi prie epistemologinio klausimo, kaip mes igyjame teisingas idėjas, o Spinozos epistemologija, Deleuze'o manymu, siekia atsakyti į klausimą, kokią vietą žmogaus protas ir veikla užima tikrovės struktūroje. Ši problema sprendžiama pradedant ne nuo individualaus proto ar savo idėjas reflektuojančio subjekto, o nuo realybės kaip visumos, kaip begalinės ir viską aprėpiančios substancijos aprašymo. Kadangi „sąmonė yra visiškai panirusi nesąmoningume“ (Deleuze, 1988 : 59), protas yra analizuojamas šios dieviškos substancijos metafizikos kontekste. Taip, Deleuze'o supratimu, Spinoza išvengė karteziškosios subjekto sampratos ir sąmoningumo iliuzijos, jo filosofijoje subjektas yra suvokiamas kaip substancijos produkuotas padarinys, arba jos išraiška.

Šios trys – išraiškos (*l'expression*), vienbalsiškumo (*univocite de l'etre*) ir imanencijos (*l'immanence*) – sąvokos nulėmė visą tolesnę Deleuze'o darbų problematiką. Veikiau – imanencijos sąvoka visada aprėpia ir įtraukia kitas dvi, ji figūruoja ir kaip ontologinis, ir kaip epistemologinis terminas. Spinoziškumas labiausiai pasireiškė tokiose Deleuze'o koncepcijose kaip imanencijos plotmė (*le plan d'immanence*) (*Kas yra filosofija?*, *Grynoji imanencija: esė apie gyvenimą*) ir rizoma (*rhizome*) (*Tūkstantis plokštikalnių: kapitalizmas ir šizofrenija I*). Rizoma ir imanencijos plo-

tmė – artimos sąvokos, išreiškiančios tą patį vienos tikrovės ir begalinės įvairovės principą be jokios hierarchijos ir iš anksto nustatytų jungčių.

Leibnizas: barokas ir klostė

1988 m. išleista knyga apie Leibnizą *Klostė: Leibnizas ir Barokas (Le Pli: Leibniz et le Baroque)* yra kūrybingiausiai atliktas klasikinio filosofo tyrimas. Tačiau tai yra mažiausiai griežtų akademinų standartų paisantis veikalas. Deleuze'as šioje knygoje ryškiau negu iki tol pasuko eksperimentavimo keliu. Skaitytojas užverčiamas begale informacijos: jis turi kartu su autoriumi domėtis atomizmo teorija, diferenciniais skaičiavimais, klasikine ir šiuolaikine tapyba, architektūra ir muzika bei logikos istorija. Tyrimo originalumas atsiremia į naujos sąvokos sukūrimą ir jos pritaikymą daugeliui plotmių. Leibnizas jame išskyla ne tik kaip filosofijos istorijai priklausantis mąstytojas, svarstęs matematikos, logikos ir pažinimo problemas, tačiau visų pirma ontologinėje problematikoje⁴. Deleuze'as Leibnizą laiko baroko mąstytoju, tačiau tokiu šiuolaikišku, kad jis gali padėti mums geriau suprasti ir mūsų gyvenamąjį amžių. „Mes atrandame naujus klostymosi būdus, atliepiančius naujus įvyniojimus (aplinkybes, patirtį – L. J.) tačiau mes visi liekame leibnicistais, kadangi tai, kas vyksta nuolatos, yra klostymas, išklostymas, perklostymas“ (Deleuze

⁴ Knygoje *Skirtis ir kartotė* (1968) Deleuze'as Leibnizą dar interpretuoja ne kaip baroko mąstytoją, o kaip filosofą, kurio filosofija parodo reprezentacijos tapimą begaline. Leibnizo filosofija čia kritikuojama kaip viena iš tapatybės mąstymo atmainių. Tiek pakankamas pagrindas, tiek geriausia iš galimų pasaulių idėja, Deleuze'o manymu, tarnauja kaip tapatybės mąstymo formavimo įrankiai (p. 42–50).

2006: 158). Deleuze'as nurodo, kad barokas išreiškia ne esmę, o operatyvią funkciją, tam tikrą savybę. Baroką nusako nuolatinis klostymosi (*se plie*), išsiklostymo (*se replie*), persiklostymo (*se deplie*) procesas. Klostę Deleuze'as lygina su labirintu, kuris etimologiškai reiškia įvairovę, kadangi jame yra daug klosčių. „Įvairovė nėra tik tai, kas išsiskaido į daug dalių, o tai, kas yra suklostyta daugeliu skirtingų būdų“ (Deleuze 2006: 3). Deleuze'as klostę dar palygina su *origamui* – japonų praktikuojamu popieriaus lankstymo menu.

Klostė⁵ (*le pli*) yra viena mįslingiausių ir sunkiausiai paaiškinamų Deleuze'o sąvokų. Deleuze'as ją vartojo ne tik kaip įrankį, padedantį geriau suprasti Leibnizą ir baroko epochą, bet ir tai, kas nusako giliausią ir būties, ir mąstymo sąrangą. Klostė yra tai, kas visuomet įsiterpia tarp dviejų klosčių: materijos klosčių ir klosčių sieloje. Tai paaiškina, kad klostė yra ne esinys, o tam tikras procesas. Kiekviena klostė lenkia kitą klostę ir taip iki begalybės. Klostės sąvoka susieja gyvąją ir negyvąją gamtą: „tas „tarp dviejų klosčių“ atrodo juda visur: tarp neorganiskų kūnų ir organizmų, tarp organizmų ir gyvūnų sielų, gyvūnų sielų ir mąstančių sielų, tarp kūnų ir sielų“ (Deleuze 2006: 14). Deleuze'as klostę lygina su Heideggerio *Zwiefalt* – dviejų klostė, kažkuo „tarp“ ta prasme, kad skirtis yra buvimas diferencijuota (Deleuze 2007: 11). *Zwiefalt* – tai, kas apima ir diferencijuoja skirtį. Taip sprendžiama dualizmo, t. y. dekartiškoji kūno ir sielos santykio, problema. Tai suartina Leibnizą su Spinoza. Klostymosi procesą Deleuze'as lygiagre-

⁵ *Pli* – pranc. klostė, raukšlė, suraukimas, sulenkimas, pliusas, vokas, susidvejinimas, apėmimas.

čiai tapatina su sąvoka, plėtota rašant apie Spinozą. „Nepriklausomai vienas nuo kito, šie abu filosofai naudojo išraiškos sąvoką, kad įveiktų karteziškos filosofijos sunkumus ir atkurtų gamtos filosofiją“ (Deleuze 1992: 17). Deleuze'o tyrinėtojas filosofas Alainas Badiou pažymi, kad Deleuze'as visų pirma kuria gamtos filosofiją arba filosofiją kaip gamtą (Badiou 1994: 63). Leibnizas jam šiuo atveju yra mąstytojas, parankus šiam aspektui išryškinti. Visas pasaulis sudarytas iš besitęsiančių klosčių serijų. „Visos substancijos yra tos pačios visatos išraiškos“ (Leibnizas 1986: 451). Tokiu atveju klausimas, kas gyva ir negyva, nebeturi prasmės, nes tarus, kad pasaulyje yra be galo daug klosčių ir kad pasaulis egzistuoja net mažiausiuose kūnuose, siela randama ir materijoje (Deleuze 2006: 7). Deleuze'as kartu su Leibnizu perima Aristotelio *entelechijos* sampratą, kad kiekvienas organizmas geba klostyti savo dalis ir klostojas į begalybę, tačiau iki tokio lygmens, kuris priklauso jo rūšiai. Kita vertus, klostymosi ir išklostymo procesai nurodo begalinę gamtos gyvybingumą, kuriame nėra statiškų mirties ir gimimo būvių. *Monadologijoje* Leibnizas rašė: „Tai, ką vadiname gimimu, tėra tik plėtra ir augimas, o tai, ką vadiname mirtimi, tėra susitraukimas ir mažėjimas“ (Leibnizas 1986: 449). Tapačiai jį perkalba Deleuz'as: „išklostyti reiškia augti, vystytis, stiprėti, klostytis – mažėti, silpti, pasitraukti į pasaulio nuošalę“ (Deleuze 2006: 9). Šis tolygus ir nenutrūkstamas procesas vienija pasaulį, tačiau nedaro jo universalus. Tokiame pasaulyje nerasi dviejų tokių pačių lapų. Tačiau tikrosios klostės, pasak Deleuze'o–Leibnizo, egzistuoja tik

sieloje, subjekte, arba monadoje, neturinioje langu. Norėdamas nusakyti pasaulio ir subjekto sąsają Leibnizo filosofijoje, Deleuze'as pasitelkia „buvimo pasauliui“ kategoriją. Pasaulis yra uždarytas, įklostytas kiekvienoje monadoje, tačiau monada yra ne pasaulyje, o pasauliui (Deleuze, 2006: 28). Jos uždarymas yra buvimo pasauliui sąlyga. Kodėl?

Subjektas yra ir tai, kas išreiškia pasaulį jį įtraukdamas, todėl subjektas yra vidujybė, visada suformuota išorybės. Siela egzistuoja tik todėl, kad yra įtraukusi pasaulį. Šia prasme Deleuze'as subjektą-sielą vadina produktu, rezultatu, pabrėždamas, kad einama nuo pasaulio link subjekto, o šie subjektai yra susisieję su pasauliu kaip su virtualumu, kurį jie aktualizuoja. „Pasaulis turi būti monadoje, kad monada galėtų būti pasauliui“ (ibid.). Badiou teigimu, knygoje apie Leibnizą Deleuze'as siekęs pateikti antikarteziškąją, antihuserliškąją, antilakaniškąją subjekto sampratą. Subjekto nenusako nei refleksija (*cogito*), nei santykis-su ar susitelkimas (intencionalumas), nei grynus tuščias taškas (užtemimas) (Badiou, 1994: 61). Deleuze'o–Leibnizo subjektas neturi jokių objektų ar patyrimo turinių, išskylančių atskirai prieš subjektą. Tai yra beobjektis subjektas. „Aš visada išsiklostau tarp dviejų klosčių, ir jei suvokimas yra išklostymas, aš visada suvokiu tarp klosčių. Bet kuris suvokimas yra haliucinacinis, kadangi suvokimas neturi objekto“ (Deleuze 2006: 107). Kita vertus, tokia subjekto samprata įtvirtina reliatyvizmą. Tačiau šis reliatyvizmas subjekto nedaro nei tiesos šaltiniu, nei steigėju, nei pagrindėju, tačiau tuo požiūriu tašku, kuriam tiesa apskritai reiškiasi (Badiou 1994: 62). Ši subjekto (*subject*) kaip

įklostyto paviršiaus samprata vėliau buvo pasitelkiama knygoje *Foucault* (1988).

Jei Deleuze'as lygina Leibnizą su baroku, tai barokas yra ta epocha, kuri savo formomis labiausiai išreiškia būties kaip klostės procesą – veržimąsi į begalybę. Jis yra ne tik istorinis terminas, bet ir mąstymo būdas, suartinantis įvairių epochų mąstytojus ir menininkus: Giordano Bruno, Mikalojų Cuzietį, Tintoreto, Caravaggio, El Greco, Stephane'ą Mallarme, Juozą Baltrušaitį, Henri Jamesą. Deleuze'o supratimu, barokas išranda begalinį darbą, arba procesą (Deleuze 2006: 39). Labiausiai baroko esmę nusako El Greco paveikslas „Grafo Orgaso laidotuvės“. Apatinė paveikslo dalis panirusi į tamsą, o viršutinė kyla į šviesą. Tai išreiškia buvimą tarp dviejų aukštų, dviejų klosčių. „Vidus ir išorė: begalinės klostės atsiskiria ir juda tarp materijos ir sielos, fasado ir uždaro kambario, išorės ir vidaus. Kadangi virtualumas niekada nebaigia dalijęs savęs, sulenkimo linija yra aktualizuojama sieloje, tačiau realizuojama materijoje, kiekviena savo pusėje“ (ibid.). Tačiau šiam klostymosi darbui nusakyti Deleuze'as pasitelkia dar vieną sąvoką: manierą (*manier*) arba įvykį (*evenement*). Maniera nusako būties įvykiškumą, priešinamą būties esencializmui. Esencializmas įsitvirtina filosofijoje nuo Aristotelio ir Descartes'o, tačiau Leibnizo filosofija reiškiasi kaip gilus manierizmas, paveldėtas iš stoikų. Manierizmas yra priešinamas statiškam esmių ir formų pasauliui. Veiksmažodis „būti“ yra pakeičiamas veiksmažodžiu „vykti“, o vietoje esmės imama vartoti manieros (pasireiškimo būdo, niuanso) sąvoka. Tačiau sąvoka *maniera* galiausiai suvedama su pakankamo pagrindo koncepcija. Pakan-

kamas pagrindas, pasak Deleuze'o–Leibnizo, yra ta gelmė, iš kurios kyla manierų, klosčių spontaniškumas. Spontaniškumas yra manierų savybė, tačiau pakankamas pagrindas įgalina to spontaniškumo raišką. Todėl pakankamas pagrindas pats pasirodo daiktuose, kai vidiniai reiškimosi būdai pradeda jungtis tam, kad suteiktų pagrindą daiktams. „Viskas visuomet yra tas pats daiktas, visuomet yra vienas ir tas pats pagrindas ir viskas atsiskiria pagal laipsnį, viskas skiriasi manieromis, niuansais. Nė viena filosofija nepasiekė to, kad pasaulis būtų teigiamas kaip vienas ir tas pats pasaulis, o kartu kaip begalinė įvairovė ir skirtumas šiame pasaulyje“ (ibid., p. 66). Tačiau ar dėl to šis pasaulis gali būti vadinamas geriausiu iš visų pasaulių? Deleuze'o manymu, Leibnizo optimizmas yra paremtas begalinės galimos pažangos idėja (ibid., p. 83). Tačiau ši pažanga neįmanoma be tamsiosios, pasmerktosios jo pusės. Tam, kad būtų išrinktas geriausias iš visų pasaulių, daugybė kitų jo galimybių turi būti atmesta. Tačiau šių galimybių atmetimas nesusijęs su išankstiniu tapatybės principu, nustatančiu, kas tinkama, kas ne. Veikia geriausiam iš pasaulių reikia šio chaotiško vyksmo, kad pasaulis apskritai būtų išrinktas. Ir išrinktas ne vienam kartui, o renkamas visada. Kartu su Leibnizu Deleuze'as klausia, kaip chaotiška daugybė tampa pasauliu? Deleuze'o teigimu, tarp jų kažkas įsiterpia. Deleuze'as nevadina to Dievu, o suteikia savo sąvoką. Tas kažkas – tai savotiškas ekranas, sietas, filtras, atsijojantis geriausias kombinacijas. Todėl Deleuze'o–Leibnizo teigimu, chaosas neegzistuoja, „jis tik apatinė ekrano-filtro dalis“ (Deleuze 2006: 87). Jei mes nepajėgūs to suprasti, tai tik dėl mūsų filtrų

(suvokimo) nepajėgumo, lygiai kaip ir baigtinis žmogaus protas nepajėgus įvertinti geriausio iš galimų pasaulių. Jis netobulu vadina tai, kuo jo mąstymas nepajėgia sekti. Tačiau, Deleuze'o manymu, geriausias pasaulis yra tas, kuris suponuoja ne amžinybę, o nuolatinį naujumo produkavimą, t. y. kūrybą (Deleuze, 2006: 89). Tiek klostė, tiek maniera, tiek įvykis šioje knygoje ir kitose vartojami kaip kūrybiniai terminai.

Skaitydamas Leibnizą, Deleuze'as savarankiškai sukūrė ir išplėtojo daugumą savokų, kurias vartojo beveik visuose vėlesniuose savo tekstuose, ypač *Prasmės logikoje*. Klostė, retai vartojama kituose veikaluose, įgijo kitų atitikmenų ir yra susijusi su tokiomis sąvokomis kaip virtualumas (*virtuelite*) ir aktualumas (*actuelite*), įvykis (*evenement*), chaosas (*du chaos*), įvairovė (*multiplicite*). Deleuze'as Leibnizą pasitelkė tapsmo ontologijai ir skirties filosofijai kurti.

Išvados

1. Deleuze'o filosofija ir sąvokos – nesu-prantami be nuorodos į tradicinę filosofiją. Deleuze'o akademinė karjera sutapo su pirmasiais tyrimais, skirtais racionalistinės epochos autoriams: Spinozai, Hume'ui, Kantui, Leibnizui. Deleuze'as pasirinko šiuos filosofus savo filosofijos pirmtakais, nes jie sugebėjo išvengti tradicinio, esmės ir tapatybės grindžiamo mąstymo. Tyrinėdamas juos Deleuze'as naudojo interpretuojančios rekonstrukcijos metodą, pagilindamas jį tokiu būdu, kad nagrinėjama filosofą nepastebimai priartindavo prie savo filosofijos prielaidų.
2. Spinoza ir Leibnizas yra tie klasikinei filosofijai priklausantys mąstytojai, kurių

idėjos ir sąvokos daugiausia pasireiškė Deleuze'o skirties ontologijoje.

3. Spinozą Deleuze'as laikė pirmuoju nuosekliu imanencijos kūrėju, plėtojusiu būties vienbalsiškumo principą. Spinozą Deleuze'as aiškino pasitelkęs išraiškos sąvoką. Deleuze'ui svarbu tai, kad Spinozai imanencija yra ta būties struktūra, kuri apima ir begalinę substanciją, ir baigtines jos išraiškas, nedarydama tarp jų kokybinio ir hierarchinio skirtumo.
4. Leibnizą Deleuze'as aiškina pasitelkęs baroko ir klostės sąvokas. Barokas – ne istorinis terminas, o mąstymo būdas, siejantis filosofus, menininkus, mokslininkus. Leibnizą Deleuze'as laiko labai šiuolaikišku mąstytoju, galinčiu padėti suprasti mūsų dabartį. Leibnizą ir baroką sieja klostės patirtis, nes klostės sąvoka nusako pačią giliausią būties sąrangą. Nuolatinio klostėjimosi, išsiklostymo ir persiklostymo procesas steigia esminę būties vienybę, apimančią pačią didžiausią įvairovę. Klostės sąvoka – būties įvykiškumo, jos raiškos būdų metafora.
5. Iš Spinozos ir Leibnizo perimtos bei transformuotos sąvokos tapo neatskirama Deleuze'o filosofijos dalimi. Jiems bendra tai, kad būtį jie mąstė kaip procesą, įvykį, o ne esmę. Taip pat atsisakė transcendentijos ir tapatybės principų, įvedančių hierarchiją būtyje. Šie momentai labiausiai pastebimi tokiose pamatinėse Deleuze'o sąvokose kaip rizoma ir imanencijos plotmė, įvairovė. Deleuze'ui svarbi ir subjekto kaip išraiškos arba klostės sąvoka, išvengianti karteziškosios įtakos: subjektas nėra atskira substancija, stovinti priešais pasaulį. Jis mąsto ir veikia tame pačiame imanentiškos substancijos lauke. Jis visada vidujybė, sukurta išorybės.

LITERATŪRA

- Badiou, A. 1994. „The Fold: Leibniz and the Baroque“, in *Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy*. New York, London: Routledge.
- Baranova, J. 2007. *Nietzsche ir postmodernizmas*. Vilnius: VPU.
- Dekartas, R. 1978. Samprotavimas apie metoda, in *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Deleuze, G. 1988. *Spinoza: Practical Philosophy*. San Francisco: City Lights Books.
- Deleuze, G. 1992. *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. New York: Zone Books.
- Deleuze, G. Guattari, F. 2005. *Qu'est-ce que la philosophie?* Paris: Les Editions de Minuit.
- Deleuze, G. 2006. *The Fold: Leibniz and the Baroque*. London: Continuum.
- Deleuze, G.; Parnet, C. 2006. *Dialogues II*. London: Continuum.
- Due, R. 2007. *Deleuze: Key Contemporary Thinkers*. Cambridge: Polity Press.
- Leibnizas, G. 1986. Monadologija, in *Filosofijos istorijos chrestomatija*. Renesansas. Vilnius: Mintis.
- Surin, K. 2005. „Spinoza, Baruch (1632–77)“, in *The Deleuze Dictionary*. New York: Columbia University Press
- Sverdiolas, A. 2006. „Gillesis Deleuze'as: mėginimai jį suprasti“, in *Apie pamėklinę būtį*. Vilnius: Baltos lankos.

THE THEORETICAL ORIGINS OF SOME GILLES DELEUZE'S CONCEPTS

Laura Junutyė

S u m m a r y

The article analyzes the conceptions of Benedictus Spinoza and Gotfryd Leibniz, the authors who mostly influenced the ontology of becoming of Gilles Deleuze. The main object of this research is the first Deleuze's publications about the traditional philosophers who became the basis for creating his original philosophy. The main thesis of this article is that Deleuze's philosophy is incomprehensible without references to traditional philosophy because his concepts are a result of the

transformation of old concepts. In the beginning of the article, the problem of Deleuze's relationship with classical philosophers is considered: what kind of reasons and motives forced Deleuze to follow the history of philosophy and to choose the authors who avoid the tradition of philosophy? And what method was applied in reading these classical texts?

Keywords: immanence, expression, univocality of being, the fold, the event.

Įteikta 2009 07 03